

nekih iznimaka, ne bave ni trgovinom, niti se brinu o zemljišnom posjedu, pa otuda proizlazi njihovo siromaštvo (270). Surianovo zapažanje, doduše subjektivno i po nešto pojednostavnjeno, ipak je zanimljiva potvrda o ekonomskom nazadovanju Zadra na početku XVII stoljeća.

Navedene okolnosti (nenapučenost teritorija, gospodarska nezainteresiranost) uvjetovale su skroman opseg proizvodnje i pojačanu trgovinu s turskim teritorijem. Izvjestioci ističu da na šibenskom području ima jedino vina dosta i da je ono najvažniji šibenski proizvod (278), a nakon toga sol (282). Život su, kao i u srednjem vijeku, oskudijevali svi gradovi, pa se, usprkos neprijateljskim odnosima, razvijala vrlo živa lokalna trgovina s turskim područjem. Iz zaleđa su se u gradove dopremali žito, stoka, vuna i sir, a izvozili vino, tkanine i sol.

I u ovom razdoblju mletački izvjestioci obraćaju osobitu pažnju velikoj balkanskoj trgovini između Turske i Venecije, prije svega preko splitske skele, ističući njezinu važnost. Osobito je zanimljiv izvještaj splitskog kneza Garzonija iz 1619. u kojem se podrobno opisuju djelatnosti skele, vrijednost robe, carine i porezi (286—89). Pa ipak, procvat splitske skele u izravnoj je suprotnosti s gore navedenim podacima o malenom broju splitskog stanovništva i njegovu siromaštvu. Iako je vrijednost prometa u splitskoj skeli bila vrlo velika, sam grad od toga nije imao znatnije koristi niti je taj promet išta pridonio njegovu ekonomskom jačanju. Korist je izvlačila mletačka vlada i skupina stranih trgovaca koja je vodila poslovanje skele (usp. G. Novak, n. dj., 86—7).

Na kraju valja spomenuti da su mletački izvještaji pouzdan povijesni izvor. U njima, doduše ponekad nalazimo i stanovita protuslovlja, pa i netočnosti, ali im vrijednost daje činjenica što mletački činovnici u njima nisu uljepšavali sliku Dalmacije nego su se najčešće kritički odnosili prema pojedinim pojavama. Zbog toga oni pouzdano svjedoče o općenitom, prije svega ekonomskom, zaostajanju Dalmacije na početku XVII stoljeća.

T. Raukar

M. M. FREJDEMBERG, DEREVNJA I GORODSKAJA ŽIZNJ V DALMACII
XIII—XV vv., Kalinin 1972, str. 253.

Sve veći interes koji se u drugoj polovici ovog stoljeća javlja kod historičara da istražuju materijalne uvjete života u pojedinim regijama, kako bi se na kraju dobio cjelovit prikaz društvenog života njihova stanovništva, dolazi do izražaja i u ovoj knjizi.

Istaknuti sovjetski historičar, jedan od plejade onih koji su se u Sovjetskom Savezu u većoj ili manjoj mjeri specijalizirali za našu srednjovjekovnu historiju (Bromlej, Efremov, Manančikova, Moskalkenko i Zaharov — uz Grekova) izdao je navedenu knjigu kao »specijalni kurs predavanja« održanih na Historijskom fakultetu u Kalininu. Izdanje je šapirografirano i to je jedina stvar koja bi mu se mogla predbaciti. A sve ostalo — sadržaj, autorova akribija, geografske karte, brojne bilješke, literatura, originalni tekst Vranskog zakonika na talijanskom jeziku, što ga pisac prvi put publicira, uz ruski prijevod ovog kao i Novigradskog zakonika, čine naučno djelo kojem treba pozavidjeti, pogotovu s obzirom na činjenicu da našoj historiografiji nedostaju takvi sintetički radovi koji na temelju historijskih dokumentiranih podataka prikazuju cjelovit život određene regije.

Pisac smatra »da je nama poznata rana etapa feudalnog razvitka Dalmacije« i da nas »potreba da se upoznamo s kasnijim razdobljem vodi k izvorima XIII—XV st.« (str. 6). Na taj način on nastavlja tradiciju interesa za našu srednjovjekovnu pravnu povijest, kojoj je u XIX st. udario temelje M. Vladimirskij-Budanov. Osim

toga, bilo nam to ugodno ili ne bilo, htjeli mi to ili ne htjeli, činjenica je da se drugdje veća pažnja i briga obraća prikazu historije narodnog života u srednjem vijeku nego je to kod nas slučaj.

U uvodnim napomenama pisac konstatira da je predmet knjige seoski život u Dalmaciji, jer »karakteristika grada zauzima u kursu podređeno mjesto, ona služi samo kao pomoćni ogled kojega nije bilo moguće odreći se, jer je u tom kraju život sela neodvojiv od gradskog života« (3). U prvom i drugom predavanju, koja također imaju uvodni karakter, daje se historijsko-sociološki pristup temi knjige, tj. opisuje se Dalmacija tog razdoblja, njezino stanovništvo. Zatim slijedi opći prikaz života, i to općinskog zakonodavstva i katastika, notarskih akata i običajnog prava, sadržanog u općinskim statutima i statutarnim propisima liga. Posebno se pisac zadržava na Vranskom statutu iz 1454, kojega se prijepis nalazio u ostavini I. Grgića i koji on donosi u talijanskom originalu i prijevodu na ruski jezik.* Na kraju poglavlja pisac prikazuje kako je dalmatinsko selo bilo obrađeno u historijskoj literaturi, našoj i ruskoj, da bi završio navodeći zadatke koje sebi postavlja »1. prirodna i proizvodna karakteristika sela, onih uvjeta koji su formirali glavni tip društvenih odnosa [...] 2. Struktura tih zajednica-kolektiva, u koje je seljak bio uključen [...] 3. Sistem eksploatacije, uobičajen na selu, kako u blizini gradova tako i u zabitnim zaseocima [...] 4. i na kraju »karakteristika slobodnog seljaštva koje se održalo pod pritiskom grada i vlastelinstva« (33—34). Izričito ističe da historijski materijal koji obrađuje potječe s područja sjeverne Dalmacije »između rijeke Cetine na jugu i Nina na sjeveru, u ravnoj liniji oko 200 km«, a da ne upotrebljava materijal Dubrovačke republike, koji je »sasvim samostalna tema« (34).

U trećem poglavlju-predavanju pisac u detaljima opisuje poljoprivrednu proizvodnju u Dalmaciji — vinogradarstvo, voćarstvo, maslinarstvo, povrtlarstvo, proizvodnju žitarica, stočarstvo — te trgovinske odnose između sela i grada. Na temelju tog izlaganja pisac zaključuje da se »osnovni tip proizvodnih odnosa na selu nije morao razviti na temelju proizvodnje žitarica« (46) i da grad nije prisvojio monopol u lokalnoj trgovini (54).

Četvrto i peto predavanje posvećeno je društvenim vezama u okviru općina. Analizira se »velika porodica« — kućna zadruga (63 i d.), patronimija (parentella, 66 i d.), općina (70 i d.) i liga (84 i d.), pri čemu pisac stavlja naglasak na prava općinara u odnosu na atar i na samoupravljanje u seoskoj općini.

Šesto, sedmo i osmo predavanje bave se različitim oblicima seljačke zavisnosti od zemljišnog gospodara. U prvom redu, s brojnim primjerima i pozivima na literaturu prikazuje se kolonat, za koji autor tvrdi da je nastao u XII st., da je svoje konačne oblike dobio u XIII st. (101) i da predstavlja »oblik feudalne zavisnosti« (109). Slijedi prikaz kmetova — villana ili iobagona. Najprije se navodi da se sadržaj pojma villanus u XIII-XIV st. stubokom razlikuje od onoga u XI st. Potonji villanus bio je slobodni seljak, a onaj prvi je zavisan od zemljišnog vlasnika (117). Razlika između kolona i kmeta u XIII-XIV st. sastoji se u tome da je prvi slobodan seljak koji pored vlastite zemlje dobiva od vlasnika komad zemljišta, najviše zato da zasadi vinograd ili maslinik dajući ovome dogovoreni dio priroda, kojim zemljištem onda upravlja i obrađuje ga on i njegovi nasljednici (98). Nasuprot tome, kmet villanus uopće nema vlastitog zemljišta te mu zemljišni vlasnik daje komad zemljišta većinom za gajenje žitarica i stavlja mu na raspolaganje alat i kuću u kojoj će stanovati (117), za što se kmet obvezuje da će vlasniku davati dogovoreni dio priroda. Kmet zadržava osobnu slobodu, a to znači i slobodu da

* Usp. o tom statutu prilog T. R a u k a r a, Marginalia uz novootkriveni »Vranski zakonik« iz g. 1454, u ovom svesku HZ. Red.

od jednoga gospodara prijeđe k drugom (120). Nadalje pisac prikazuje feudalni posjed, navodeći na temelju istraživanja M. Suića da njegovi korijeni sežu daleko u antiku (131), te ističući da je »značajna prevaga stočarskog gospodarstva u feudalnom posjedu uvjetovana prirodnim uvjetima Dalmacije u XI—XII st.« (138). Taj feudalni posjed ima kompaktan karakter, a radnu snagu čine kmetovi koji obrađuju pojedine njegove dijelove (147).

U idućoj devetoj i desetoj glavi pisac analizira »seljačku slobodu«, pozivajući se na M. Baradu i J. Bromleja da u ispravama kasnoga srednjega vijeka »izraz 'plemeniti' ne označava uvijek pripadnika privilegiranog sloja, jer također služi da se označi slobodan čovjek« (170). Na drugoj strani pisac smatra da je slobodno seljaštvo za Veneciju »najjeftiniji način uzdržavanja vojske — tj. održavanje narodne milicije [...] To je razlog zašto je Venecija (a podjednako i austrijska vlast u Kastvu, Veprincu i Mošćenicama) zainteresirana na održavanju slobodnog seljaštva, koje nosi oružje« [...]. (170).

Posljednjem je predavanju sadržaj ekonomska strana gradskog života u Dalmaciji. Odnos grada i sela u Dalmaciji pisac shvaća »ne toliko u posebnosti dviju samostalnih proizvodnih zona, koje su jedna s drugom ostvarile odnos razmjene, koliko u obliku dvaju sastavnih dijelova jedne sfere robne proizvodnje koja se u znatnoj mjeri orijentirala na vanjsko tržište« (187) pri čemu gradski živalj pretežno vrši funkciju »posredničke trgovine, koja je temelj za postojanje dalmatinskih gradova« (201).

Autor se uspješno upućuje suvremenim tendencijama povijesti kojima je cilj da prikažu vremenske situacije i promjene u načinu života širokih narodnih masa. Distancirajući se od dinastija, vladara, oblika vladavine, ratova, bitaka i osvajanja i navodeći ih samo gdje je to nužno potrebno kao uvjete što u određenim slučajevima determiniraju društvene promjene, pisac pokazuje kako je historija zapravo sociologija prošlosti. Čini utisak njegova akribija i detaljna, koji put pedantna, analiza izvora, kao i sastavljanje tih podataka u cjelinu mozaika koji plastično prikazuje društvene odnose u sjevernoj Dalmaciji. Netko bi, možda, mogao prigovoriti čestim autorovim komparacijama sa situacijom u Kastavskoj gospodštiji s obzirom na činjenicu da su ondje drugačiji razvojni uvjeti. Po našem mišljenju to povećava vrijednost njegovih izvoda.

Oleg Mandić

NOVA ISTRAŽIVANJA O HRVATSKOJ POVIJESNOJ METROLOGIJI

Metrologija je važna pomoćna disciplina pri istraživanju gospodarske povijesti. Ona proučava vrijednost i značenje starih mjera koje se u obilju pojavljuju u našim izvorima. Njezin je osnovni cilj utvrđivanje njihove vrijednosti prema današnjem metričkom sustavu, jer se samo na taj način mogu rješavati neka pitanja iz ekonomske povijesti (kretanje cijena, opseg proizvodnje i razmjene, agrarni odnosi itd.).

Proučavanje starih mjera vrlo je složen i težak posao, jer zahtijeva dugotrajno sakupljanje i međusobno uspoređivanje najraznovrsnijih podataka o njima. Zbog toga je donedavno u nas metrologija bila jedna od najslabije razvijenih pomoćnih povijesnih znanosti. Povjesničari su, dakako, iznosili mišljenja o vrijednosti starih mjera na koje su nailazili u izvorima, pri čemu je bilo i znatnijih pokušaja (npr. V. Mažuranić, M. Rešetar), ali sustavnog istraživanja nije bilo. Zaključak F. Gestrina da »sistematičnoga prikaza zgodovine mer in uteži, ki je nujno potreben za razumevanje celovite podobe gospodarskega in družbenega

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb